

CES

CENTRUM EKONOMICKÝCH STUDIÍ VŠEM

01

ISSN 1801-1578

vydání 1/ ročník 2010/31.1.2010

Bulletin CES VŠEM

V TOMTO VYDÁNÍ

Aktuální vývoj české ekonomiky

Vojtěch Spěváček: Příspěvek hodnotí nabídku, poptávku a makroekonomickou stabilitu české ekonomiky v letech 2008 a 2009 poznamenaných recesí. Ekonomický růst je měřen nejen ukazatelem HDP, ale i alternativními ukazateli národního důchodu a reálného hrubého domácího důchodu. U makroekonomické rovnováhy jsou objasněny domácí zdroje vnější rovnováhy.

(strana 1)

Cenová a mzdová konvergence nových členských zemí EU

Růžena Vintrová: Charakteristika průběhu cenové a mzdové konvergence nových členských zemí EU k vyspělým ekonomikám s analýzou vazeb ke konvergenci reálné a s rozložením na vliv kurzu a inflace za středně dlouhé i dlouhé období.

(strana 5)

Ukazatel jakosti životního prostředí

Anna Bajzíkova: Ukazatel jakosti životního prostředí 2008 identifikuje všeobecně uznávané normy a hodnoty pro stav životního prostředí a měří, nakolik jsou jednotlivé země světa vzdálené od nejlepšího možného a uznávaného stavu v současné době. Česká republika obsadila v žebříčku 68. místo. Je předposlední ze zemí střední a východní Evropy a pochopitelně rovněž v Evropské unii.

(strana 8)

Aktuální vývoj české ekonomiky

Růstová výkonnost české ekonomiky

Po třech letech historicky nejvyššího hospodářského růstu se ekonomická aktivita v roce 2008 silně zpomalila a v posledním čtvrtletí tohoto roku se dostala do **recese**, která pokračovala na začátku roku 2009. Jde o druhou recesi české ekonomiky po roce 1993, nepočítáme-li transformační recesi v roce 1991. Předchozí recese byla zapříčiněna domácími faktory a byla relativně mírná (pokles HDP v roce 1997 i 1998 o 0,7 %). Následující oživení bylo výrazné a již v roce 2000 dosahoval růst HDP téměř 4 %. Současná recese byla vyvolána především vnějšími faktory, je podstatně hlubší a předpokládané oživení bude mírné.

Rok 2008 a 2009 přinesl postupně stále větší zhoršování podmínek hospodářského vývoje. Vyspělé země se ve druhé polovině roku 2008 dostávaly do recese a útlum ekonomické aktivity je velmi silný v zemích eurozóny, na jejichž poptávce byl závislý český vývoz (to se týká zejména Německa). V důsledku toho se prudce snížila zahraniční poptávka a česká ekonomika byla zasažena silným vnějším poptávkovým šokem. Zhoršily se i domácí podmínky (finanční systém se sice nedostal do krize, ale vzrostla nedůvěra a poskytování úvěrů domácnostem a podnikům se přibrzdilo, došlo ke zhoršeným očekávaním spotřebitelů, výrobců i investorů). Pozitivním jevem bylo to, že prudký vzestup světových cen ropy a potravin v první polovině roku 2008 přešel do opačného extrému a spolu se snižující se poptávkou snížil míru inflace. Příjemná se stala i vnější ekonomická rovnováha vyjádřená deficitem běžného účtu platební bilance v důsledku rostoucího přebytku obchodní bilance a klesajícího odlivu prvotních důchodů v bilanci výnosů. Negativní stránky recese se projevují především v rostoucí nezaměstnanosti, v silném nárůstu vládního deficitu a dluhu a v propadu investiční aktivity. Nepříznivý vývoj v těchto oblastech bude ovlivňovat vývoj české ekonomiky i v budoucích letech.

V průběhu roku 2008 se výrazně snižovala tempa ekonomického růstu a vývoj ve čtvrtém čtvrtletí roku 2008 a v prvním pololetí 2009 ukázal výraznou změnu tendencí vývoje (prudký pokles průmyslové produkce, vývozu a investic a s tím spojené silné snížení reálného HDP). Růst HDP za celý rok 2008 dosáhl 2,3 %, což je méně než poloviční tempo růstu proti roku 2007. K silnému zpomalení růstu došlo ve čtvrtém čtvrtletí 2008 (meziroční růst o 0,5 %, ale mezičtvrtletní pokles o 0,7 %). Produkční výkonnost české ekonomiky však silně klesla v prvních třech čtvrtletích roku 2009, kdy se HDP reálně meziročně snížil o 4,3 %.¹ V prvním čtvrtletí 2009 se podle údajů ČSÚ HDP **meziročně** propadl o 4,2 %, ve druhém čtvrtletí o 4,7 % a ve třetím čtvrtletí o 4,1 % (viz obrázek 1).

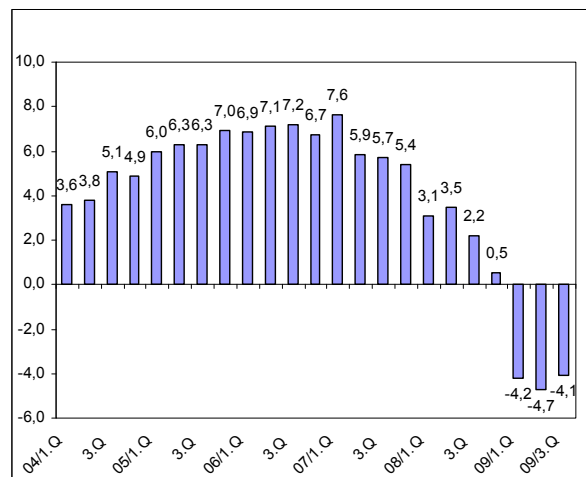
Mezičtvrtletní údaje zaznamenávají pokles HDP v posledním čtvrtletí roku o 0,7 %, což spolu s podstatně hlubším poklesem o 4,4 % v prvním čtvrtletí roku 2009 ukazuje, že se česká ekonomika dostala do recese.²

¹ Čtvrtletní údaje o reálném růstu HDP a jeho složek jsou počítány z údajů očištěných o sezónní vlivy a nestejný počet pracovních dní.

² Za recesi se pokládá mezičtvrtletní pokles HDP nejméně ve dvou po sobě následujících čtvrtletích. Z tohoto hlediska je důležitý mezičtvrtletní pokles ve 4. čtvrtletí a nikoliv meziroční růst ve stejném období. Je to z toho důvodu, že indexy růstu HDP proti stejnému období předcházejícího roku zaznamenávají důležité

Nicméně ve druhém a třetím čtvrtletí 2009 podle předběžných údajů ČSÚ vzrostl HDP o 0,2 a 0,8 %, což signalizuje pozitivní změnu trendu a počátek stabilizace české ekonomiky. Přetrvávají však značná rizika budoucího vývoje, jako je závislost na vývoji světové ekonomiky a zahraniční poptávce, slabost finančního systému, nadměrné schodky veřejných financí, vysoká míra nezaměstnanosti a silný propad investiční aktivity. To naznačuje, že oživení bude slabé a nedá se vyloučit ani krátkodobý pokles produkce.

Obrázek 1: Reálný meziroční růst HDP v ČR (v %)

Pramen: ČSÚ, čtvrtletní národní účty (prosinec 2009).

V mezinárodním srovnání česká ekonomika růstovou dynamikou 2,3 % v roce 2008 předstihla ekonomický růst zemí EU-27 (0,9 %) a proces reálné konvergence (přibližování se k průměrné úrovni důchodu na 1 obyvatele v zemích EU) pokračoval mírnějším tempem než v předchozích letech. Podle odhadů EUROSTATU z prosince 2009 dosáhl v roce 2007 a 2008 český HDP na 1 obyvatele v paritě kupního standardu 80,1 a 80,4 % úrovně zemí EU-27.

Zatímco ve struktuře ekonomické aktivity na straně **na- bídky** byl v roce 2008 klíčový pozitivní příspěvek průmyslu, v roce 2009 se situace dramaticky mění a propad průmyslové produkce snižuje celkovou přidanou hodnotu v národním hospodářství v prvních třech čtvrtletích roku téměř o celé 4 procentní body.

Průmyslová produkce měřená indexem průmyslové produkce začala klesat v posledním čtvrtletí 2008 (proti stejnému období roku 2007 se snížila o 13,2 %) a tento propad se prohloubil v první polovině roku 2009 (pokles o 19,1 % v prvním čtvrtletí a o 18,5 % ve druhém čtvrtletí). Ve třetím čtvrtletí se pokles průmyslové produkce zpomalil (-12,8 %) a v říjnu činil již jen -7,2 %.

Za tímto vývojem stála řada faktorů, z nichž nejvýznamnější byl **silný propad zahraniční poptávky**, který se promítl do poklesu českých vývozní zboží, jež se v posledním čtvrtletí 2008 snížily o 12,7 % a v prvním čtvrtletí 2009 dokonce o 19,2 %. Ve druhém čtvrtletí po-

změny ve vývoji ekonomiky s určitým zpožděním, zatímco mezičtvrtletní údaje zaznamenávají změnu trendu dříve. To v případě zlomu ve vývoji ekonomiky hraje důležitou roli.

kračoval silný propad vývozu zboží (-18,6 %), který se teprve ve třetím čtvrtletí 2009 zmírnil na -12 %.³

Na straně **poptávky** byl růst v roce 2008 tažen růstem soukromé a veřejné spotřeby (příspěvek 1,9 p. b.). Pozitivně působil i čistý vývoz, který přidal k růstu HDP 1,3 p. b. Naproti tomu tvorba hrubého kapitálu působila již retardačně a HDP snižovala. V prvních třech čtvrtletích roku 2009 pokračoval pozitivní růst soukromé a veřejné spotřeby, který přidal k růstu HDP, podobně jako v roce 2008, 1,9 p. b. Naopak prudce poklesla hrubá tvorba kapitálu, zejména zásob, která snižovala HDP o 5,2 p. b.

Dřívější **prognózy vývoje** české ekonomiky na rok 2009 se ukázaly nepřesné a značně optimistické. Prognózy mezinárodních organizací a Ministerstva financí z roku 2008 dokonce předpokládaly zrychlení ekonomického růstu v roce 2009 proti roku 2008. Prognózy z jara a podzimu 2009 již byly podstatně pesimističtější. Hlavním důvodem byla recese ve vyspělých zemích a s ní spojený pokles zahraniční poptávky, která negativně ovlivnila české vývozy a příliv přímých zahraničních investic. I když finanční systém se nedostal do vážnější krize, úvěry pro nefinanční podniky a domácnosti poklesly a negativně ovlivnily ekonomickou aktivitu. Nastal hluboký pokles investiční aktivity v důsledku poklesu zisků podniků a zhoršených očekávání investorů. Rostoucí nezaměstnanost a pomalý růst mezd brzdil růst soukromé spotřeby. Kvantifikace různorodých faktorů v situaci rychle se měnících podmínek je obtížná a podzimní předpovědi naznačují pokles HDP v roce 2009 pohybující se kolem 4,5 %. Vývoj v roce 2010 je též nejistý a značně závislý na oživení zahraniční poptávky a na fungování finančního systému. Očekává se přechod ze záporných hodnot růstu do nízkých, nicméně však pozitivních hodnot. Listopadová prognóza ČNB předpokládá zvýšení HDP v roce 2010 o 1,4 % a říjnová predikce Ministerstva financí odhaduje růst v roce 2010 o 0,3 %.

Alternativní ukazatele ekonomické výkonnosti

Vedle tradičního ukazatele ekonomické výkonnosti, kterým je HDP (resp. HDP na obyvatele), je pro úplnější a objektivnější obraz o vývoji ekonomiky žádoucí analyzovat i vývoj dalších ukazatelů ze systému národních účtů. V případě malé otevřené ekonomiky nabývá na významu čistý odliv prvotních důchodů do zahraničí a ztráty či přínosy plynoucí ze změn směnných relací v zahraničním obchodě. Význam těchto procesů spojených především s přílivem přímých zahraničních investic a přeshraničním pohybem pracovních sil vyjadřují ukazatele hrubého národního důchodu (HND) a reálného hrubého domácího důchodu (RHDD).

Hrubý národní důchod v důsledku čistého odlivu prvotních důchodů do zahraničí ve formě mezd, repatriovaných a reinvestovaných zisků a úroků je v posledních pěti letech téměř o 6 % nižší než HDP. Česká republika spolu s Maďarskem patří po Irsku a Lucembursku k zemím s největším odlivem prvotních důchodů. V roce 2008 čistý odliv prvotních důchodů přesáhl 7 % HDP. Ztráta důchodu v procesu prvotního rozdělení má reálné dopady na ekonomiku. Pomalejší růst HND se negativně projevuje v růstu národního disponibilního důchodu, který podmiňuje růst konečné spotřeby a vytváření úspor, z nichž se hradí investice.

Reálný hrubý domácí důchod rezidentů (RHDD)⁴ je ovlivněn nejen objemem výroby měřeným HDP ve stálých cenách, ale také poměrem, za který se obchoduje při vývozu a dovozu ve vztahu k nerezidentům, tj. **směnnými relacemi**. Na rozdíl od ukazatele HDP ukazuje změnu v tvorbě reálného důchodu, která ovlivňuje bezprostředněji růst spotřeby a investic.

Tabulka 1: Růst HDP a reálného hrubého domácího důchodu (v %, stálé ceny předchozího roku)

	2005	2006	2007	2008	2009
HDP	6,4	7,0	6,1	2,3	-4,3
RHDD	5,0	5,8	7,1	1,2	-2,8
Rozdíl	-1,4	-1,2	1,0	-1,1	1,5

Poznámka: Za rok 2009 jsou údaje pouze za tři čtvrtletí. Rozdíl je uveden v procentních bodech. Pramen: ČSÚ, čtvrtletní národní účty (prosinec 2009).

Trend příznivého vývoje směnných relací, který až do roku 2004 převažoval a přilepšoval tak české ekonomice, se od roku 2005 mění (viz tabulka 1). V letech 2005 a 2006 činila ztráta ze změn směnných relací 36,7 a 29,6 mld. Kč. Po pozitivním vývoji směnných relací v roce 2007 došlo v roce 2008 k jejich značnému zhoršení v důsledku prudkého růstu světových cen komodit. Ztráta ze změn směnných relací v roce 2008 dosáhla 45,6 mld. Kč. Reálný hrubý domácí důchod vzrostl pouze o 1,2 % proti 2,3 % růstu HDP. Rok 2009 přinesl opět velkou změnu ve vývoji směnných relací, které se vyvíjely příznivě a za tři čtvrtletí roku činily přínosy ze změn směnných relací 47,5 mld. Kč a zmírnily tak pokles HDP o 1,5 p. b. Podle ukazatele RHDD nebyl propad české ekonomiky v roce 2009 tak hrozivý jako podle ukazatele HDP.

Strukturální změny

Pro rychlý růst české ekonomiky v posledních letech měl klíčový význam **průmysl**. Jeho podíl na tvorbě hrubé přidané hodnoty (HPH) v celém národním hospodářství je nejvyšší ze všech zemí EU. To je dáno historickým vývojem a postavením země v mezinárodní dělbě práce. Tento vývoj souvisel s probíhající restrukturalizací průmyslu spojenou s vlastnickými změnami a rostoucí úlohou soukromých podniků pod zahraniční kontrolou, které se vyznačují vyšší výkonností a schopností prosazovat se na náročných zahraničních trzích. Růst HPH průmyslu v ČR vysoce převýšil průměr zemí EU.

V roce 2008 se však situace mění. Dvojciferný růst HPH zpracovatelského průmyslu z let 2005–2007 je již minulostí a v průběhu roku 2008 růstová dynamika zpomalovala. To je dáno exportní orientací zpracovatelského průmyslu a poklesem zahraničních zakázek ke konci roku. Za celý rok 2008 zpracovatelský průmysl vzrostl o 7,2 % proti 9,2 % v roce 2007 (viz tabulka 2). Tahounem ekonomického růstu na straně zdrojů byl i v roce 2008 průmysl (příspěvek 2,3 p. b.). Služby (především obchod, peněžnictví a pojišťovnictví) přidal k růstu celkové HPH 0,7 p. b. Zemědělství i přes svoji vysokou dynamiku v důsledku malé váhy v celkové HPH přispělo pouze 0,1 p. b. a nízký pokles HPH ve stavebnictví se na růstu celkové HPH prakticky neprojevil. Naproti tomu **v roce 2009** (tři čtvrtletí) lze téměř celý pokles HPH připsat na vrub průmyslu, který

³ Údaje se vztahují k vývozu zboží v běžných cenách tak, jak je zaznamenán ve čtvrtletních národních účtech.

⁴ RHDD se vypočte tak, že k HDP ve stálých cenách jsou připočteny či od něho odečteny tzv. přínosy nebo ztráty z obchodu. Změny směnných relací ovlivňují nejen vývoj ukazatele reálného domácího důchodu, ale i saldo zahraničního obchodu a makroekonomickou rovnováhu.

snižuje HPH téměř o 4 p. b. Zpracovatelský průmysl snížil svoji HPH za tři čtvrtletí roku 2009 o téměř 12 %.

Tabulka 2: Růst HPH podle odvětví v ČR (roční růst v % ve srovnatelných cenách)

	2005	2006	2007	2008
Zemědělství	11,0	-15,6	-11,7	5,2
Průmysl	10,0	14,0	7,3	7,3
Dobývání ner. surovin	-12,3	1,4	-5,1	-1,5
Zpracovatelský průmysl	12,2	15,3	9,2	7,2
Výroba a rozvod elektřiny	2,9	9,7	-0,4	9,9
Stavebnictví	-1,1	7,1	4,7	-0,1
Služby	5,4	5,7	6,0	1,2
HPH celkem	6,6	7,8	5,9	3,2

Poznámka: HPH v základních cenách se liší od HDP o daně z produktů a dotace na produkty. Pramen: ČSÚ, čtvrtletní národní účty (prosinec 2009).

Ekonomický výkon průmyslu měřený **indexem průmyslové produkce** vzrostl v roce 2008 pouze o 0,4 % (proti růstu HPH průmyslu o 7,3 %). Průmyslová produkce po značných výkyvech v prvních 9 měsících roku začala od října prudce klesat a ve čtvrtém čtvrtletí meziročně poklesla o 13,2 %. Za tři čtvrtletí 2009 se snížila o 16,8 %. Základním faktorem byl silný pokles vývozu a investic. Vysvětlení prudkého poklesu průmyslové produkce a mírnějšího snížení HPH není snadné. Jedním z důvodů může být vývoj mezispotřeby, která má v průmyslové produkci značnou váhu a není součástí HPH. Určitý vliv může mít i rozdílná metodika výpočtu obou ukazatelů.

Poptávka a rovnováha

Vývoj hlavních **složek poptávky** v ČR se v letech 2005–2008 vyznačoval vysokou růstovou dynamikou zahraničního obchodu. Vývozy se průměrně ročně zvyšovaly o 12,1 % a dovozy o 9,6 %. Díky předstihu růstu vývozu před dovozy dochází k přebytkům obchodní bilance. Celkové domácí konečné užití HDP (konečná spotřeba a tvorba hrubého kapitálu) se zvyšovalo průměrně ročně o 3,4 %, tedy výrazně pomaleji než HDP (5,5 %), což oslabilo růst dovozů a přispělo ke zlepšení vnější ekonomické rovnováhy.

V roce 2008 se silně zpomalil růst všech poptávkových komponent (jedinou výjimkou je veřejná spotřeba). Zahraniční obchod si za celý rok udržel slušné růstové tempo, ale jen díky vývoji v prvních třech čtvrtletích roku. Ve 4. čtvrtletí vývoz zboží a služeb reálně klesl o 8,7 % a dovoz o 5,3 %. Soukromá spotřeba si udržuje pozitivní dynamiku a stává se tahounem růstu HDP na poptávkové straně. Výrazně nižší přírůstek zásob v roce 2008 proti roku 2007 vedl k silnějšímu poklesu tvorby hrubého kapitálu (-3,1 %) proti tvorbě hrubého fixního kapitálu (-1,5 %) (viz tabulka 3).

Vývoj **v roce 2009** je poznamenán recesí české ekonomiky, jejíž základní příčina je ve světové krizi finančního systému a v silném poklesu zahraniční poptávky. Na straně poptávky si udržuje stále pozitivní růst **soukromá spotřeba** (výdaje domácností na konečnou spotřebu), která v prvních třech čtvrtletích roku 2009 vzrostla o 1,8 % a zmírila propad HDP. Zvyšující se nezaměstnanost a zhoršující se příjmová situace domácností může snižovat soukromou spotřebu v roce 2010. Naproti tomu nízká míra inflace by mohla působit v opačném směru. Nejisté je chování domácností pokud jde o úspory. V době recese se zpravidla zvyšuje sklon k úsporám, což oslabuje soukromou spo-

třebu. Vývoj úspor českých domácností v roce 2009 této tendenci prozatím neodpovídá.

Tabulka 3: Růst hlavních složek užití HDP v ČR (stálé ceny předchozího roku, v %)

	2005	2006	2007	2008
HDP	6,4	7,0	6,1	2,3
Domácí poptávka	1,7	5,4	5,2	1,2
Konečná spotřeba	2,6	4,0	3,7	2,7
Soukromá spotřeba	2,6	5,2	4,8	3,5
Veřejná spotřeba	2,9	1,2	0,7	1,0
Tvorba hrubého kapitálu	-0,6	10,2	9,3	-3,1
Tvorba hr. fixního kapitálu	1,8	6,0	10,8	-1,5
Vývoz	11,8	16,2	15,0	5,7
Dovoz	5,2	14,7	14,2	4,3

Pramen: ČSÚ, roční a čtvrtletní národní účty (prosinec 2009).

Pozitivní vliv na ekonomický růst měla i **veřejná spotřeba**, u níž došlo v prvních třech čtvrtletích roku 2009 k růstu o 4,6 %, a z tohoto hlediska patřila spolu se soukromou spotřebou k faktorům tlumícím pokles HDP. Nutno si však uvědomit, že podpora poptávky cestou růstu veřejných výdajů značně zvýšila vládní deficit a dluh a může být tudíž pouze krátkodobá.

Recese ekonomiky se však výrazně podepisuje na silném propadu **investic do fixního kapitálu**, který nastává již v roce 2008 počínaje jeho druhým čtvrtletím. V roce 2009 pokles investiční aktivity dále zesiluje. Tvorba hrubého fixního kapitálu se meziročně snížila o 6,1, 7,0 a 9,5 % v prvním, druhém a třetím čtvrtletí 2009. Nejvíce poklesly nákupy dopravních prostředků a investice do ostatních strojů. Propadly se i investice do bydlení. Silný pokles investic byl způsoben mnoha faktory: snížením zisků (provozního přebytku) nefinančních podniků, nevyužitím výrobních kapacit, přehodnocením investičních záměrů, poklesem hypotečních úvěrů a slabším přílivem zahraničních investic. Investice tak patří k hlavním složkám poptávky snižujícím HDP.

Změna zásob se vyznačuje značnými výkyvy, které ovlivňují hospodářský cyklus. V roce 2008 pokles zásob ve srovnatelných cenách snížil růst HDP o 0,5 p. b. V roce 2009 změna zásob výrazně prohloubila pokles české ekonomiky, protože v prvním, druhém a třetím čtvrtletí 2009 snižovala HDP o 2,9, 4,0 a 3,4 procentního bodu. Převážnou část poklesu HDP je tak možné připsat na účet snižování zásob. To je ostatně jev typický i pro většinu ekonomik v recesi, kdy nedostatečná poptávka a nejistý výhled vedou výrobce i odběratele k čerpání ze zásob a teprve v době trvalejšího oživení je možné očekávat růst zásob, který se stává důležitým růstovým faktorem.

Vliv **zahraničního obchodu** na růstovou dynamiku české ekonomiky je významný vzhledem k vysokému podílu vývozu a dovozu zboží a služeb na HDP (v roce 2008 činil podíl vývozu na HDP 77 % a podíl dovozů 72,5 %). Vliv zahraničního obchodu na růst HDP je počítán ve srovnatelných cenách. Reálný růst vývozu je faktorem růstu HDP, protože vyvezené zboží a služby musely být v domácí ekonomice vyrobeny. Naproti tomu reálný růst dovozů je faktorem, který snižuje růst HDP (v národním účetnictví jsou dovozy chápány jako záporná produkce). V souhrnu je důležitá změna salda zahraničního obchodu ve srovnatelných cenách, která na straně poptávky spolu se změnami domácí poptávky ovlivňuje reálný růst HDP.

Příznivý vývoj zahraničního obchodu v letech 2005–2008 s rostoucím přebytkem obchodní bilance pozitivně ovlivnil

růstovou dynamiku. V roce 2005 se zahraniční obchod stal tahounem růstu HDP s příspěvkem téměř 75 %. V letech 2006 a 2007 zahraniční obchod přidal k růstu HDP 1,6 a 1,1 procentního bodu. V roce 2008 se zpomaluje růst konečné spotřeby a klesá hrubá tvorba kapitálu a zahraniční obchod se stává opět hlavním růstovým faktorem na straně poptávky. Za celý rok 2008 zahraniční obchod přispěl k růstu HDP 1,9 procentního bodu (více než 60 %). Tlumící účinky posíleného kurzu koruny a zhoršené zahraniční poptávky se na výsledcích zahraničního obchodu projeví až v posledním čtvrtletí roku, kdy pokles čistého vývozu ve srovnatelných cenách snižoval růst HDP. V prvních třech čtvrtletích roku 2009 příspěvek čistého vývozu zboží a služeb k růstu HDP zůstává záporný a snižuje HDP zhruba o 1 p. b.⁵

Makroekonomická rovnováha stále patří k silnějším stránkám české ekonomiky. Byla posílena příznivým vývojem **zahraničního obchodu** se zbožím a službami, jehož saldo přešlo do kladných hodnot. Obchodní bilance vykazuje od roku 2005 přebytky, které se až do roku 2007 zvyšovaly a teprve v roce 2008 poklesly (ze 120,6 mld. Kč v roce 2007 na 103,2 mld. Kč v roce 2008). Příznivě se vyvíjela bilance služeb a její kladné saldo vzrostlo z 36,9 mld. Kč v roce 2005 na 82 mld. Kč v roce 2008. V roce 2007 dosáhl přebytek obchodní bilance se zbožím a službami podle statistiky platební bilance 4,8 % HDP a v roce 2008 se zvýšil na 5 % (viz tabulka 4). V roce 2009 se očekává rekordní přebytek obchodní bilance.

Tabulka 4: Bilance běžného účtu ČR a jeho složek (v % HDP)

	Běžný účet	Obchodní bilance	Bilance služeb	Bilance výnosů	Běžné převody
2001	-5,4	-5,0	2,5	-3,6	0,8
2002	-5,6	-2,9	0,9	-4,8	1,2
2003	-6,3	-2,7	0,5	-4,7	0,6
2004	-5,2	-0,5	0,6	-5,6	0,2
2005	-1,3	2,0	1,2	-4,8	0,2
2006	-2,4	2,0	1,4	-5,2	-0,6
2007	-3,2	3,4	1,4	-7,2	-0,8
2008	-3,1	2,8	2,2	-7,8	-0,3

Pramen: ČNB – statistika PB, vlastní výpočty (prosinec 2009).

Naproti tomu silně narůstalo záporné saldo **bilance výnosů**, které vzrostlo na dvojnásobek (ze 143,4 mld. Kč v roce 2005 na 288,8 mld. Kč v roce 2008). Důvodem byl silící odliv prvotních důchodů ve formě repatriovaných dividend, reinvestovaných zisků a mezd zahraničních pracovníků. Tento protichůdný vývoj bilance obchodu a bilance výnosů se projevil ve vývoji **běžného účtu platební bilance**, jehož schodek v letech 2007 a 2008 přesáhl 3 % HDP. Ve skupině nových členských zemí Evropské unie měla Česká republika nejnižší schodek. Schodky běžného účtu představují rizikový faktor hospodářského vývoje, protože při současné finanční krizi se obtížně financují a jejich snížení vyžaduje restriktivní makroekonomickou politiku, která snižuje domácí poptávku a deficit veřejných

financí. To se potvrdilo v současné recesi, při níž země s největšími schodky běžného účtu zaznamenaly největší propady HDP. Zlepšení makroekonomické rovnováhy tak bylo docíleno za cenu dramatického propadu HDP.

V roce 2009 Česká republika očekává snížení schodku běžného účtu. Evropská komise a Mezinárodní měnový fond ve svých podzimních zprávách předpokládají schodek běžného účtu vyšší než 2 % HDP. České ministerstvo financí je optimističtější a počítá se schodkem ve výši 1,4 %. Uvažované snížení schodku běžného účtu by mělo být výsledkem rostoucího přebytku obchodní bilance a klesajícího schodku bilance výnosů.

Základní domácí příčinou schodku běžného účtu platební bilance a potřeby zahraničního financování jsou nedostatečné **národní úspory ve vztahu k investicím**. Jejich záporná mezera (úspory minus investice) vykazovala v letech 2005–2008 zhoršující se tendenci. Zlepšení, které se předpokládá v roce 2009, by se nemělo přeceňovat, protože není dáno růstem úspor, ale prudkým propadem investiční aktivity.

V tradičním pojetí by to měly být **domácnosti**, které vytvářejí přebytek úspor nad investicemi a jsou tak schopny poskytovat volné zdroje ostatním sektorům (nefinančním podnikům a vládnímu sektoru). České domácnosti tuto úlohu neplnily a teprve v posledních letech v důsledku rostoucí míry úspor domácností se záporná mezera mezi úsporami a investicemi mění v kladnou. Nicméně schopnost domácností poskytovat půjčky ostatním sektorům je stále malá. V roce 2008 v důsledku útlumu ekonomické aktivity klesala i tvorba úspor ve všech sektorech s výjimkou sektoru domácností, v němž rostly disponibilní důchody rychlým tempem (8,4 %). Sektor domácností nebyl v tomto roce finanční krizí a začínající recesí výrazněji zasažen.

Značné investiční potřeby **vládních institucí** vedly k záporné mezeře mezi úsporami a investicemi v tomto sektoru, kterou dále zvyšovaly velké čisté kapitálové transfery. Výsledkem byly značné **čisté výpůjčky** vládního sektoru, podle nichž se posuzuje maastrichtské kritérium plnění vládního deficitu ve výši 3 % HDP. V letech 2006–2008 se vládní deficit dostal pod hranici tohoto kritéria. Za uvedeným zlepšením stála příznivá fáze hospodářského cyklu v letech 2004–2007, kdy silný ekonomický růst doprovázený rychlým zvyšováním zaměstnanosti a mezd, spotřeby domácností a ziskovosti podniků podpořil daňové příjmy. Ke konci roku 2008 a v roce 2009 se však česká ekonomika dostává do recese, která snižuje daňové příjmy a zvyšuje sociální výdaje. Zhoršení vládních financí je výrazné a v roce 2009 a 2010 se očekává deficit veřejných financí ve výši převyšující 5 % HDP. Základním zdrojem makroekonomické nerovnováhy české ekonomiky se tak stává vládní sektor. Velmi vážnou otázkou zůstává udržitelnost veřejných rozpočtů, která se bude zhoršovat splácením dluhu a rostoucími výdaji na penze a zdravotnictví v důsledku stárnutí obyvatelstva.

⁵ V této souvislosti je třeba si uvědomit, že rostoucí přebytek obchodní bilance v běžných cenách se nemusí projevit v kladném příspěvku zahraničního obchodu k růstu HDP. Významnou úlohu hrají ceny vývozu a dovozu, které se projeví ve změnách směnných relací. Reálný růst HDP je počítán ve srovnatelných cenách předchozího roku a nebere v úvahu důchodové efekty plynoucí ze změn směnných relací. Silnější pokles cen dovozu než vývozu (tedy příznivě směnné relace), který nastal v roce 2009, se projeví v tom, že dovozy ve srovnatelných cenách klesají pomaleji než v běžných cenách a snižují více růst HDP.

Cenová a mzdová konvergence nových členských zemí EU

Souběžně s reálnou konvergencí dochází v dohánějících ekonomikách k přibližování úrovně cenové a mzdové. Cenová konvergence se měří ukazatelem srovnatelné (relativní) cenové úrovně (Comparative Price Level – CPL), který zachycuje poměr mezi tržními měnovými kurzy a paritami kupní síly v jednotlivých zemích. CPL charakterizuje relaci cenové úrovně HDP, konečné spotřeby a dalších agregátů ve zkoumané zemi k cenové úrovni v referenční zemi nebo skupině zemí. Jako jednotky měnové konverze v rámci zemí EU jsou používány standardy kupní síly (Purchasing Power Standards – PPS), které vyjadřují poměr cenové hladiny dané země k průměrné cenové úrovni zemí EU v příslušném složení (v současnosti k EU-27).

Základem konkurenční schopnosti dohánějících ekonomik je jejich nižší mzdová úroveň ve srovnání s ekonomikami vyspělými. Nákladová konkurenční schopnost, vyjádřená v jednotkových pracovních nákladech (JPN) měřených jako průměrné pracovní náklady v EUR na jednotku HDP v reálném vyjádření (tj. v PPS), je ve středoevropských nových členských zemích stále podstatně vyšší než v průměru za země EU-27. Mzdová konvergence probíhá pomaleji než celková cenová konvergence.

Cenová konvergence

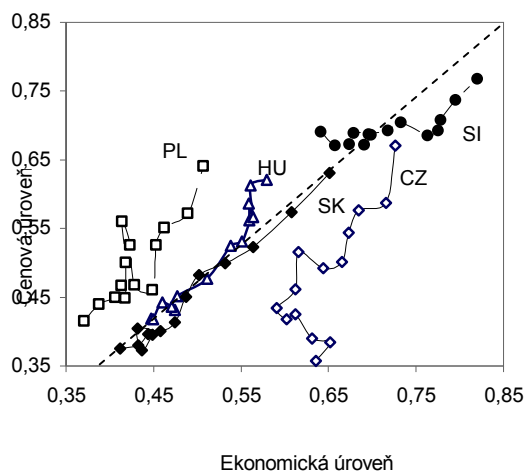
Cenová konvergence se v zemích, které mají vlastní měnu, prosazuje dvěma způsoby, a to jednak vyšší inflací, jednak zpevněním měnového kurzu. Ve středoevropských nových členských zemích eurozóny, které již přijaly společnou měnu euro (Slovinsko, Slovensko), zbývá pro cenovou konvergenci pouze inflační kanál. V období hospodářské krize vlastní měna umožňuje podporu konkurenceschopnosti oslabováním kurzu, vystavuje však malé otevřené ekonomiky riziku spekulativních náporů na měnový kurz, neodpovídajících reálné situaci v makroekonomické stabilitě.

V české ekonomice cenová konvergence k vyspělým zemím na počátku transformace výrazně zaostávala za konvergencí ekonomické úrovně. Tím se Česká republika odlišovala od ostatních středoevropských nových členských zemí. V dlouhodobé tendenci od poloviny 90. let se však cenová úroveň České republiky zvyšovala v relaci k vyspělým zemím výrazně rychleji než ekonomická úroveň.

V roce 2008 došlo k mimořádně rychlému skoku v cenové úrovni v důsledku silného zpevnění CZK a současně vysoké inflace. V relaci k zemím EU-15 dosahoval HDP na obyvatele České republiky v PPS 72 % a srovnatelná cenová úroveň celkového HDP se zvýšila na 67 %. V relaci k celé EU-27 činila ekonomická úroveň 80 % a cenová hladina dosahovala 71 %.

Vývoj v zemích EU-5 byl rozdílný. V Polsku relace ekonomické a cenové úrovně v předchozí dekádě silně kolísala. Od roku 2000 se cenová úroveň nacházela soustavně výše než by odpovídalo pozici v ekonomické úrovni. Cenová úroveň Slovenska a Maďarska se pohybovala od poloviny 90. let blízko regresní přímky, vyjadřující vztah cenové a ekonomické úrovně. V posledních třech letech se však cenová úroveň Maďarska nachází již nad relací v ekonomické úrovni. Ve Slovinsku byla ve výchozím období relace cenové úrovně zhruba shodná s relací v ekonomické úrovni. V dalším vývoji však relace cenové úrovně spíše stagnovala, zatímco konvergence ekonomické úrovně dále pokračovala (viz obrázek 1).

Obrázek 1: Cenová a ekonomická úroveň zemí EU-5 v relaci k EU-15 (1995–2008, CPL celkového HDP a HDP na obyv. v PPS)

Pramen: EUROSTAT – National Accounts, Structural Indicators (31. 12. 2009), vlastní výpočet.

Cenová úroveň konečné spotřeby domácností¹ je v ČR o něco blíže k průměrné úrovni zemí EU-15 než CPL celkového HDP. K mimořádnému vzestupu o 10 procentních bodů došlo v roce 2008 při souběhu vysoké inflace (vládní opatření se zvýšením DPH) a prudkého posilování CZK, které probíhalo až do srpna. Zatímco počátkem dekády byla cenová hladina konečné spotřeby domácností pod polovinou úrovně zemí EU-15, v roce 2008 se již blížila k 70 % (viz tabulka 1).

Tabulka 1: Cenová úroveň HDP a konečné spotřeby domácností v relaci k EU-15 (2000–2008 v %)

	2000	2003	2004	2005	2006	2007	2008
HDP	43,5	49,2	50,2	54,4	57,3	58,7	67,3
KSD	45,8	51,8	52,6	55,4 ¹⁾	58,5	59,6	69,4
Rozdíl	2,3	2,6	2,4	1,0	1,2	0,9	2,1

¹⁾ Zlom v časové řadě. Pramen: EUROSTAT – National Accounts, Structural Indicators (12. 11. 2009), vlastní výpočet.

O něco vyšší cenová úroveň spotřeby domácností a výrazně vyšší relativní cenová úroveň investic (hrubé tvorby fixního kapitálu) je v celkovém indexu cenové úrovně HDP do velké míry překrývána nižší cenovou úrovní veřejné spotřeby. Cenová úroveň veřejné spotřeby je v nových členských zemích v relaci k zemím EU-15 všeobecně nižší než cenová úroveň HDP. Hlavním důvodem je způsob měření cenové úrovně veřejné spotřeby. Její netržní část se totiž započítává výši nákladů. V nich jsou rozhodující mzdy, které se odchylují směrem dolů více než průměrné ceny zboží a služeb. Tento vliv se projevuje v rozdílné CPL výdajů na spotřebu domácností a CPL skutečné individuální spotřeby, do níž je zahrnována část veřejné spotřeby.

V relaci k USA je poměr cenové a ekonomické úrovně v ČR obrácený. Srovnatelná cenová úroveň je výrazně vyšší než ekonomická úroveň, podobně jako v ostatních zemích EU-5.

¹⁾ Srovnatelná cenová úroveň konečné spotřeby domácností se propočítává jako poměr objemu konečných výdajů na spotřebu domácností přepočtených měnovým kurzem k objemu, přepočtenému paritou kupní síly.

Odlišné cenové relace k USA jsou do velké míry způsobeny výrazným znehodnocením dolaru v posledním období. V roce 2008 činil HDP na obyvatele v relaci k USA 52 %, zatímco cenová hladina dosahovala 85 % a byla po Slovinsku ze zemí EU-5 nejvyšší (viz tabulka 2).

Tabulka 2: Ekonomická a cenová úroveň zemí EU-5 (USA=100)

		CZ	HU	PL	SI	SK
HDP/ obyv.	1995	46,4	31,8	27,0	46,8	30,0
	2008	51,9	40,7	37,3	58,7	46,6
CPL ¹⁾	1995	41,7	48,9	48,5	80,6	43,9
	2008	84,8	80,2	79,1	97,0	79,9

¹⁾CPL celkového HDP. Pramen: EUROSTAT – National Accounts, Structural Indicators (2. 11. 2009), vlastní výpočet.

Míra inflace

Transmisní kanály cenové konvergence působily v jednotlivých zemích s různou silou. V České republice byl v současné dekádě růst spotřebitelských cen v ročním průměru zhruba stejný jako v eurozóně. K velké změně došlo v roce 2008, kdy v důsledku administrativních opatření byl v ČR jednorázově zaznamenán podstatně vyšší růst spotřebitelských cen. V ostatních středoevropských zemích s výjimkou Polska byla míra inflace za celé období výrazně vyšší než v eurozóně (viz tabulka 3).

Tabulka 3: Vývoj míry inflace (HICP) v zemích EU-5 a v eurozóně (2001–2008)

	2001–2007		2008	
	Roční průměr	Diferenciál k eurozóně	Roční průměr	Diferenciál k eurozóně
Česká rep.	2,1	-0,1	6,3	3,0
Maďarsko	5,9	3,7	6,0	2,7
Polsko	2,5	0,3	4,2	0,9
Slovensko	5,1	2,9	3,9	0,6
Slovinsko	4,9	2,7	5,5	2,2
Eurozóna ¹⁾	2,2	0,0	3,3	0,0

¹⁾Eurozóna v současném složení, tj. 16 zemí. Pramen: EUROSTAT – Structural Indicators (20. 12. 2009), vlastní výpočet.

Na rozdíl od míry inflace, která měří změny spotřebitelských cen, byl diferenciál deflátoru HDP v roce 2008 záporný. Relativně rychlejší růst cen domácích výdajů byl překryt poklesem směnných relací (vyšším růstem cen dovozu než vývozu). Při vzestupu spotřebitelských cen o 6,3 % (HICP) činil deflátor HDP jen 1,6 %, zatímco v eurozóně dosáhl 2,3 %.

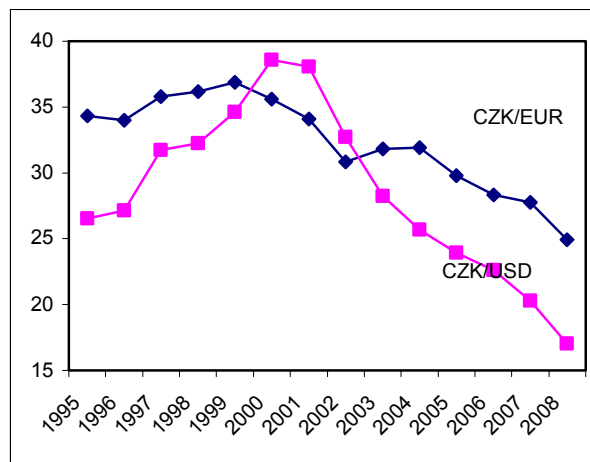
Ekonomická recese v průběhu roku 2009 vedla k výraznému zpomalení růstu spotřebitelských cen a k poklesu cen dovážených surovin (zejména ropy). Směnné relace se začaly opět zlepšovat a zvyšují tak deflátor HDP nad úroveň cen domácího užití. Spotřebitelské ceny za 1. až 3. čtvrtletí se zvýšily jen o 0,6 % a podle predikce MF ČR z října 2009 se očekává celoroční míra inflace (HICP) rovněž pouze 0,6 %. Deflátor HDP podle téhož pramene by měl mít vyšší růst (2,7 %). Změny srovnatelné cenové úrovně se budou v roce 2009 prosazovat především pod vlivem kurzového vývoje.

Kurzový kanál

Měnový kurz se od počátku dekády vyznačoval zpevněním CZK vůči euru i dolaru. Nástup ekonomické krize v roce 2008 v USA i v Evropě způsobil výrazné zakolísání kurzu, který nejprve v prvních 7 měsících roku prudce zpevnil až k hodnotám 23,53 CZK/EUR a 14,92 CZK/USD v červenci a poté začal výrazně oslabovat na hodnoty 26,93 CZK/EUR a 19,35 CZK/USD k 31. 12. 2008. V ročním průměru za rok 2008 převážilo poměrně silné

zpevnění vůči euru na 24,94 CZK a vůči dolaru na 17,03 CZK (viz obrázek 2).

Obrázek 2: Vývoj průměrného ročního kurzu CZK

Pramen: MF ČR (2009), s. 39.

Počátkem roku 2009 pokračovalo oslabování nominálního kurzu, které vrcholilo v únoru kurzem až kolem 29,5 CZK/EUR. Zpětný pohyb při velkém kolísání ustanovil kurz v průměru za 9 měsíců na 26,6 CZK/EUR a 19,6 CZK/USD. Předpověď MF ČR z října 2009 předpokládá průměrný kurz v roce 2009 ve výši 26,3 CZK/EUR a 19,1 CZK/USD. Oslabení kurzu proti roku 2008 bude poměrně výrazné v obou relacích – k euru i k dolaru. Při nízké inflaci a oslabeném kurzu se konvergence cenové úrovně vůči zemím eurozóny i vůči USA po prudkém skoku v roce 2008 v roce 2009 zcela pozastavila, resp. zaznamenala určitý pohyb zpět.

Reálný efektivní směnný kurz, vyjádřený jako nominální efektivní kurz v relaci k industrializovaným zemím, deflovaný indexem jednotkových pracovních nákladů, se v posledním období vyvíjel v nových členských zemích velmi rozdílně. Česká koruna se v relaci k industrializovaným zemím v období 2002–2008 reálně zhodnocovala tempem 6,5 % ročně, tj. podstatně rychleji než průměr zemí eurozóny (3,0 %). Zvláště rychlé bylo jak její nominální, tak i reálné zhodnocení v roce 2008 (viz tabulka 4).

Tabulka 4: Nominální a reálný efektivní směnný kurz k 35 vyspělým zemím, 2002–2008 (průměrné roční zhodnocení (+) / znehodnocení (-) v %)

	NEER ¹⁾			REER ²⁾		
	2002–2006	2007	2008	2002–2006	2007	2008
CZ	4,5	2,3	12,2	5,7	3,4	13,8
HU	0,3	5,4	0,9	3,9	8,9	1,7
PL	-0,5	3,4	9,2	-3,7	3,7	12,5
SK	3,6	10,4	8,5	5,7	8,8	10,0
SI	-1,1	0,3	0,6	0,5	0,8	2,8
EE	1,0	1,1	1,5	4,3	14,2	10,5
LT	2,1	0,8	1,2	4,5	3,0	5,1
LV	-3,4	0,0	1,1	2,8	23,0	19,1
BG	1,7	0,6	1,9	1,1	11,5	13,3
RO	-4,7	6,2	-8,1	5,1	19,3	1,5
Eurozóna	3,6	3,5	4,4	3,0	1,8	3,9

¹⁾NEER = nominální efektivní směnný kurz, váhy 35 industrializovaných zemí (EU-27 kromě LU a dále TR, CH, NO, US, CA, JP, AU, MX, NZ);

²⁾REER = reálný efektivní směnný kurz, tj. NEER deflovaný jednotkovými pracovními náklady. Pramen: ECFIN (2009b), tab. 30 a 32, s. 202 a 203.

K reálnému znehodnocení měny došlo v rámci postkomunistických nových členských zemí v období 2002–2008 pouze v Polsku (o 0,5 % v ročním průměru). Zhodnocení bylo nejrychlejší v Lotyšsku (7,7 %) a na Slovensku (6,7 %). V České republice, v Estonsku a v Rumunsku byla míra reálného zhodnocení v tomto období zcela shodná (6,5 %).

Prudké výkyvy měnového kurzu v období recese jsou způsobeny měnicími se náladami na finančních trzích, které neodpovídají stavu domácí ekonomiky a stabilitě jejích makroekonomických veličin. Měnový kurz je z velké části utvářen mimo domácí trh. Je ovlivňován především mimořádnými externími faktory, obtížně ovladatelnými domácí měnovou i celkovou hospodářskou politikou.

Nedostatečné rozlišování mezi měnovými trhy zemí středoevropského regionu bylo zřetelné na počátku finanční krize v USA a ve vyspělých evropských zemích. Středoevropské nové členské země byly ještě v prvé polovině roku 2008 považovány za bezpečný přístav pro ukládání kapitálu bez ohledu na to, která z nich je více či méně vnitřně i zahraničně zadlužená a bez přihlídnutí k tomu, jak vysoké úrokové míry zde existují.

Například v České republice byly v průběhu roku 2008 nižší úrokové míry než v eurozóně, zatímco v Maďarsku byly vysoce nad průměrem.² V České republice existovala nižší zahraniční zadluženost a nižší deficit běžného účtu platební bilance (38,2 % HDP, resp. 3,1 % HDP v roce 2007), zatímco v Maďarsku byly tyto ukazatele mimořádně vysoké. Měny těchto zemí však všechny v první polovině roku 2008 prudce posilovaly, spolu s CZK současně sílila i polská, slovenská a maďarská měna.³

V podzimním období roku 2008 se zahraniční investoři od středoevropských nových členských zemí EU odvrátili. Po finančních potížích maďarské ekonomiky a snížení jejího ratingu na stupeň negativní v říjnu 2008 začal oslabovat nejen forint, ale i CZK a další středoevropské měny. Důvěra ve stabilitu trhů malých zemí střední Evropy začala klesat se silící globální krizí. Vrtkavé chování investorů vedlo k odlivu kapitálu z celého regionu a následujícímu oslabování měn jednotlivých států.

Mzdová konvergence

Ve středoevropských dohánějících ekonomikách je stále nižší mzdová úroveň ve srovnání s ekonomikami vyspělými. Nejmenší rozdíl ve mzdách vůči vyspělým evropským zemím EU je ve Slovinsku, kde jsou mzdy v eurech o celou polovinu vyšší než v ČR. Úroveň mezd v ostatních středoevropských zemích se navzájem podstatně neliší. Výrazně nižší jsou však mzdy v později přistoupivších zemích – Bulharsku a Rumunsku (viz tabulka 5).

Slovenské mzdy byly až do roku 2008 značně nižší než v ostatních středoevropských zemích. Avšak po přijetí eura, vůči němuž měny ostatních středoevropských zemí v průběhu krize oslabovaly, se od roku 2009 v kurzovém přepočtu výrazně zvýšily. Vyšší cenová a mzdová konkurenční schopnost Slovenska ve srovnání s Českou republikou tak ve značné míře vyprchala.

Tabulka 5: Průměrné hrubé měsíční mzdy zemí EU-5 a Bulharska a Rumunsku v relaci k Rakousku (rok 2008)

	Mzdy v kurzovém přepočtu		Mzdy v PPS	
	EUR	AT = 100	PPS	AT = 100
CZ	944	32,9	1353	51,0
HU	791	27,6	1185	44,6
PL	843	29,4	1249	47,0
SK	697	24,3	1030	38,8
SI	1391	48,5	1743	65,6
BG	268	9,3	596	22,4
RO	474	16,5	837	31,5
AT	2868	100,0	2655	100,0

Pramen: Gligorov, Pöschl, Richter et al. (2009), s. 151–154, vlastní výpočty.

Česká republika má agregátní JPN nižší než Slovinsko a vyšší než ostatní země EU-5. Podstatná odlišnost JPN směrem dolů od středoevropských zemí se prokazuje v Bulharsku. V Rumunsku je vliv nižších pracovních nákladů na osobu překryt relativně nízkou produktivitou práce, takže jeho JPN jsou vyšší než na Slovensku nebo v Polsku (viz tabulka 6).

Tabulka 6: Produktivita práce a jednotkové pracovní náklady v zemích EU-5 a Bulharsku a Rumunsku (rok 2008, EU-27=100)

	HDP/prac. (PPS)	Prac. nákl. na zam. v EUR	Agregátní JPN
Česká rep.	72,0	44,9	62,4
Maďarsko	71,1	43,7	61,5
Polsko	62,0	31,8	51,3
Slovensko	79,3 ¹⁾	36,4	45,9 ¹⁾
Slovinsko	84,4	68,6	81,3
Bulharsko	37,2	12,8	34,4
Rumunsko	48,9 ²⁾	24,5	50,1 ²⁾

¹⁾ Odhad; ²⁾ předpověď. Pramen: HDP na pracovníka viz EUROSTAT, Structural Indicators (2. 11. 2009), pracovní náklady viz Gligorov, Pöschl, Richter et al. (2009), s. IX; agregátní JPN vlastní propočty.

Vyšší nákladová (mzdová) konkurenční schopnost později přistoupivších nových členských zemí se v rámci EU projevuje ve snahách zahraničního kapitálu o přesun některých jednoduchých výrob do těchto teritorií.

V roce 2009 se relace v JPN mezi uváděnými zeměmi poněkud mění v neprospěch těch členských zemí, které přijaly euro (Slovinsko a Slovensko), resp. které mají svou měnu na euro vázanou (Bulharsko měnovým výborem), neboť ostatní země využívají oslabení měnového kurzu k podpoře konkurenceschopnosti svého vývozu. Proti tendenci snižování JPN v ČR působí poměrně vysoký růst nominálních mezd (cca o 6 % v ročním průměru).

Závěr

Cenová konvergence probíhá výrazně rychleji než konvergence reálná. Avšak vzhledem k nízké výchozí základně mají středoevropské země stále výrazně nižší CPL než EU. V relaci k EU-15 dosahovala ČR v roce 2007 jen 59 % cenové úrovně, po mimořádném skoku v roce 2008 to bylo již 67 %. Na rozdíl od ČR je v Polsku a v posledních letech i v Maďarsku CPL vyšší než by odpovídalo relaci v ekonomické úrovni. **Mzdová konvergence** postupuje pomaleji než konvergence cenová. České průměrné hrubé měsíční mzdy v eurech představovaly v roce 2008 jen zhruba třetinu mezd rakouských, v přepočtu podle parity kupního standardu zhruba polovinu. Agregátní jednotkové pracovní náklady dosahovaly v ČR přes 60 % úrovně zemí EU-27, tj. zhruba stejně jako v Maďarsku a výrazně více než na Slovensku a v Polsku, kde se pohybují pod polovinou nebo jen mírně nad ní.

² Koncem roku 2008 byla sazba 2,25 % v ČR a 2,5 % v eurozóně. V Maďarsku činila základní úroková sazba v období zpevnování východoevropských měn 8,5 %; při potlačování prudkého oslabování forintu ji maďarská centrální banka v říjnu 2008 zvedla až na 11,5 %.

³ Za prvních 6 měsíců roku 2008 posílila CZK o 15 %, PZL o 12 %, SKK o 11 % a HUF o 10 %.

Ukazatel jakosti životního prostředí

Ukazatel jakosti životního prostředí 2008 (v originálu 2008 Environmental Performance Index anebo 2008 EPI) identifikuje všeobecně uznávané normy a hodnoty pro stav životního prostředí a měří, nakolik jsou jednotlivé země světa vzdálené od nejlepšího možného a uznávaného stavu v současné době. Jako kvantitativní měřítko kontroly znečištění a managementu přírodních zdrojů tento ukazatel představuje efektivní nástroj pro ekologicky zodpovědná politická rozhodnutí postavená na pevnějších analytických základech.

2008 EPI není knižně publikován a je dostupný pouze v elektronické podobě na internetové adrese <http://epi.yale.edu> nejen na základě environmentálního přesvědčení autorů, ale i z důvodu funkčnosti. Má sloužit jako efektivní nástroj na usnadnění usnesení v oblasti ekologie jak pro rozhodující politické činitele, tak i širokou veřejnost. Zpráva vznikla ve výzkumných centrech Yale (Yale Center for Environmental Law and Policy) a Columbia Univerzity (Center for International Earth Science Information Network) a ve spolupráci se Světovým ekonomickým fórem, výzkumným centrem Evropské komise a s finanční podporou několika nadací.

Metodologie

Pojem životní prostředí lze v pojetí Světové organizace UNESCO chápat jako "...souhrn ekologických činitelů, které mají bezprostřední význam pro život a vývoj určitého druhu nebo pro jeho populaci. Činitelé prostředí na sebe vzájemně působí a společně vytvářejí podmínky daného prostředí, ve kterém určitý organismus nebo populace žije." 2008 EPI poskytuje komplexní přehled týkající se životního prostředí (ŽP) 149 zemí světa za rok 2007 na základě kvantitativní analýzy. Hodnocené země sleduje v 25 různých ukazatelích. Srovnatelnosti jednotlivých ukazatelů je docíleno převedením metrické soustavy každého z měřených faktorů do škály od 0 do 100, kde hodnota 100 bodů představuje největší možné přiblížení k cílové hodnotě. Cílové hodnoty jsou pevně stanovené cíle diplomatických a strategických vyjednávání na mezinárodní úrovni, expertní odhady, standardy akceptované mezinárodními organizacemi, existující regulační opatření a obecně převládající vědecký konsenzus.

Ukazatel jakosti životního prostředí staví na dvou hlavních prioritách. Jsou jimi redukce zátěže ŽP na lidský organismus (v kategorii A. Vliv ŽP na zdraví) a ochrana ekosystému a přírodních zdrojů (v kategorii B. Vitalita ekosystému). Obě z hlavních kategorií mají v souhrnném hodnocení váhu 50 %. Různé faktory plynoucí z kvality ŽP značně ovlivňují lidské zdraví. Podle Světové zdravotnické organizace přibližně čtvrtina světových onemocnění, jakož i čtvrtina celkových úmrtí je zapříčiněna environmentálními faktory, které jde ovlivnit. Ukazatel jakosti ŽP zpracovává celou řadu indikátorů, aby zachytil roční environmentální zátěž na zdraví člověka, a seskupuje je do tří subkategorií. Patří sem:

- I. A **Onemocnění vlivem ŽP** (váha 25 % v souhrnném hodnocení),
- II. A **Kvalita vody** (váha 12,5 % v souhrnném hodnocení; zahrnuje kategorie Bezpečnost pitné vody a Adekvátnost kanalizační sítě),
- III. A **Kvalita ovzduší** (váha 12,5 % v souhrnném hodnocení; zahrnuje kategorie Obsah sazí, Znečištění vzduchu ve vnitřních prostorech a Přizemní ozón¹).

¹ Na rozdíl od troposferického ozónu je tento typ ozónu pro lidský organismus nebezpečný.

Druhá z hlavních kategorií zahrnuje indikátory relevantní pro měření degradace ekosystémů a přírodních rezerv a nese název B. Vitalita ekosystému. Patří sem:

- I. B **Znečištění ovzduší** (váha 2,5 % v souhrnném hodnocení; zahrnuje kategorie Přizemní ozón a Emise oxidu siřičitého²),
- II. B **Vodní hospodářství** (váha 7,5 % v souhrnném hodnocení; zahrnuje kategorie Kvalita vody a Nadměrná spotřeba vody),
- III. B **Biodiverzita a habitat** (váha 7,5 % v souhrnném hodnocení),
- IV. B **Obnovitelné přírodní zdroje** (váha 7,5 % v souhrnném hodnocení; zahrnuje kategorie Lesní hospodářství, Rybolov a Zemědělství),
- V. B **Změna klimatu** (váha 25 % v souhrnném hodnocení; zahrnuje kategorie Emise skleníkových plynů na obyvatele, Emise v sektoru energetiky a Emise oxidu uhličitého v průmyslu).

2008 EPI je konstruován pomocí celé řady datových zdrojů, včetně vlastních dat výzkumných center Yale a Columbia Univerzity rozpracovaných pro potřeby pilotního Ukazatele jakosti životního prostředí 2006 (v originálu Pilot 2006 EPI) a Indexu udržitelnosti životního prostředí 2005 (v originálu 2005 Environmental Sustainability Index). Ostatní data pocházejí především z mezinárodních, vědeckých a výzkumných institucí zabývajících se expertízami v oblasti ŽP na takové úrovni, aby zprostředkovaná data představovala interdisciplinární nástroj s významnou vypovídací hodnotou. Neúplná data zapříčinila vyřazení až 89 zemí z hodnocení 2008 EPI. Chybějící indikátory pro základní metodologická východiska jako je např. kvalita vody a chybějící data pro časové řady ve většině zemí brání snahám o kvalitnější management přírodních zdrojů a lepší empirické zachycení boje proti znečišťování ŽP.

Závěry hodnocení

Nejlepších výsledků dosáhlo v Ukazateli jakosti životního prostředí 2008 Švýcarsko. Za ním se v prvé pětici umístily tři skandinávské země, jmenovitě Švédsko, Norsko a Finsko. Pátá je Kostarika. Na úplném konci přehledu 149 zemí se umístily Mali, Mauritánie, Sierra Leone, Angola a poslední Niger se souhrnným hodnocením pouze 39,1 bodů. Nové členské země EU jsou obecně hodnocené hůř než původní EU-15. Je tomu tak „zásluhou“ Bulharska a České republiky, které se umístily až na 83. (Bulharsko) a 68. místě (ČR). Bulharsko se dokonce jako jediný členský stát EU umístilo za první polovinou souhrnného hodnocení všech zemí. Nepřekvapuje, že HDP na obyvatele je pozitivně korelován s výsledkem v souhrnném hodnocení Ukazatele jakosti ŽP. Analýza dosažených výsledků podtrhuje důležitost bohatství země v její ekologické úspěšnosti jako rozhodující činitele. Na každé úrovni rozvoje však existují země, které daleko překračují své vrstevníky, demonstrující tak, že i politická rozhodnutí ovlivňují výsledky v oblasti ŽP.³

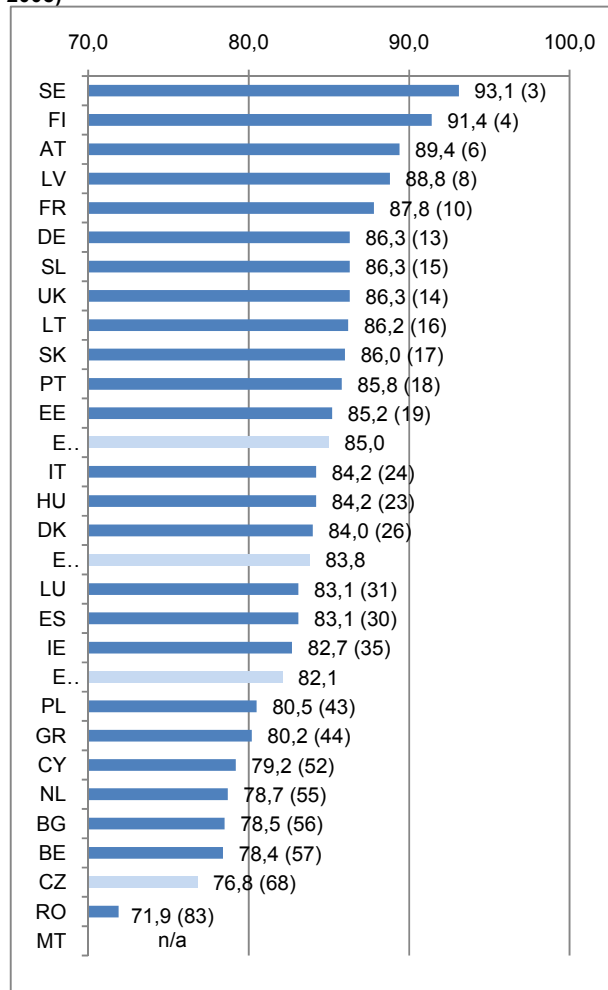
Spojené státy americké se v celkovém hodnocení jakosti ŽP ocitly až na 39. místě. Značně tak zaostávají za ostatními průmyslově a ekonomicky vyspělými zeměmi světa jako je Velká Británie (19. místo) a Japonsko (21. místo). V rámci

² Je hlavní příčinou kyselých dešťů.

³ Např. Kostarika, která se umístila pátá a je známa svým ekologickým snažením, značně předběhla sousedící Nikaraguu (77. místo).

amerického kontinentu jsou USA na 11. místě. Z členských států Evropské unie se 22 zemí umístilo lépe než USA. I když USA dosáhly nejvyšších možných výsledků hned v několika hodnocených oblastech (v kategoriích Bezpečnost pitné vody, Adekvátnost kanalizační sítě nebo Lesní hospodářství), velmi slabé hodnocení v kategoriích Emise skleníkových plynů a Vliv znečištění ovzduší na ekosystém však negativně ovlivnilo celkové skóre USA. Metodologie použita při výpočtech podílu dané země na změně klimatu zařadila v této kategorii USA na úplný konec hodnocení těsně po boku Číny a Indie.

Obrázek 1: Souhrnný ukazatel jakosti ŽP pro EU-27 (r. 2008)

Poznámka: EU-27, EU-15, EU-12 jsou nevážené průměry. Výsledky v intervalu 0 (nejhorší) až 100 (nejlepší). Čísla v závorkách udávají pořadí z celkového počtu 149 zemí. Pramen: 2008 EPI, vlastní zpracování.

Naprostá většina států s vysokým hodnocením v hlavní kategorii Vliv ŽP na zdraví jsou rozvinuté, industrializované země. Až polovina ze všech hodnocených zemí dosáhla přes 80 bodů. Avšak hodnocení je vysoce korelované s příjmem na hlavu (větší HDP na hlavu se odráží i v kvalitnější zdravotní péči pro obyvatele). Nicméně je důležité poznamenat, že i navzdory velmi pozitivnímu hodnocení některé rozvinuté země mají velmi vysokou míru znečištění vnějšího ovzduší ve velkých městských aglomeracích.

V nových a původních členských zemích EU přineslo toho hodnocení značně rozdílné výsledky. Nové členské země

zastávají za průměrem EU-15. Zcela nejhorší zaostávání EU-12 je v případě subkategorie Kvalita vody, v které dosáhly všechny původní členské země naopak maximálního počtu bodů (viz tabulka 1). Dosažení maximálního počtu bodů v případě subkategorie Kvalita vody všemi členy EU-15, a také Slovinskem a Kypr, potvrzuje legitimitu cílových hodnot, které bere EPI 2008 v potaz.

Pro skupinu zemí EU-12 je relativně lépe hodnocenou kategorií Vitalita ekosystému, kde v případě tří dílčích ukazatelů z pěti dosahují noví členové lepších výsledků než země EU-15. Je tomu tak v případě subkategorie Obnovitelné přírodní zdroje (země EU-12 3,2 bodový náskok před EU-15), znečištění ovzduší (země EU-12 1,7 bodový náskok před EU-15) a Biodiverzita a habitat (země EU-12 1,3 bodový náskok před EU-15) (viz tabulka 2).

Tabulka 1: Hodnocení v kategorii Vliv ŽP na zdraví

	celkem	I. A	II. A	III. A
FR	99,4	99,8	100,0	97,8
IE	99,4	99,8	100,0	97,9
DE	99,4	99,8	100,0	97,8
SE	99,4	99,8	100,0	97,9
UK	99,4	99,8	100,0	97,9
DK	99,3	99,6	100,0	97,8
FI	99,3	99,6	100,0	97,9
LU	99,3	99,6	100,0	97,8
SK	99,1	99,6	99,4	97,9
EU-15	98,8	99,6	100,0	96,0
BE	98,8	99,6	100,0	96,0
IT	98,6	99,8	100,0	94,9
HU	98,4	99,6	96,2	97,9
PT	98,4	99,1	100,0	95,6
ES	98,2	99,6	100,0	93,4
NL	98,1	99,6	100,0	93,1
AT	98,1	99,8	100,0	92,8
SL	97,8	99,1	100,0	92,9
EE	97,7	99,6	98,2	93,1
GR	97,2	99,1	100,0	90,7
EU-27	96,9	99,2	95,6	93,6
CY	96,8	99,1	100,0	88,8
LV	95,2	99,5	86,3	95,7
LT	95,1	98,2	86,0	97,9
BG	94,7	99,6	98,6	81,0
PL	93,6	98,2	86,3	91,8
CZ	91,6	99,8	98,8	68,0
RO	77,8	92,8	35,1	90,4
MT

Poznámka: EU-27, EU-15 jsou nevážené průměry. Výsledky v intervalu 0 (nejhorší) až 100 (nejlepší). Pramen: 2008 EPI, vlastní zpracování.

Tabulka 2: Hodnocení v kategorii Vitalita ekosystému

	celkem	I. B	II. B	III. B	IV. B	V. B
SE	86,9	98,1	97,1	58,0	85,9	91,6
FI	83,6	97,7	99,0	78,3	91,3	76,8
LV	82,4	99,5	98,0	42,4	86,0	86,9
AT	80,7	97,0	79,9	71,6	88,2	79,9
LT	77,4	98,4	95,1	11,0	81,2	88,7
FR	76,2	95,9	76,6	27,4	86,0	85,7
SL	74,8	94,6	98,0	36,5	75,6	77,2
DE	73,3	91,1	79,2	48,2	76,5	76,2
UK	73,2	91,0	87,4	47,2	74,7	74,6
PT	73,1	96,8	87,6	33,7	90,5	72,9
SK	72,9	90,9	75,7	53,5	89,3	71,2
EE	72,7	95,3	79,0	72,4	95,2	61,8
EU-15	71,1	89,6	80,2	34,5	82,0	74,3
EU-27	70,6	90,3	79,6	35,1	83,3	72,9
HU	70,1	90,4	79,6	10,5	82,5	79,4
IT	69,8	87,7	86,7	16,5	84,7	74,5
DK	68,7	96,1	83,4	13,9	56,1	81,8
ES	68,1	93,7	64,4	28,7	84,1	73,7
PL	67,4	85,5	81,0	48,4	82,3	62,7
LU	66,9	91,1	71,1	56,7	91,1	59,0
IE	66,1	98,6	82,8	8,8	83,8	69,7
RO	66,1	95,5	66,2	30,1	77,8	70,4
GR	63,1	92,3	86,4	9,6	85,4	62,5
BG	62,2	83,9	76,1	21,3	78,6	63,3
CZ	62,0	78,3	50,2	38,4	90,9	62,3
CY	61,6	91,6	67,2	29,3	97,3	56,0
NL	59,4	66,3	68,8	9,1	75,5	66,1
BE	58,0	50,2	52,3	10,0	76,1	69,5
MT

Poznámka: EU-27, EU-15 jsou nevážené průměry. Výsledky v intervalu 0 (nejhorší) až 100 (nejlepší). Pramen: 2008 EPI, vlastní zpracování.

Hodnocení ČR

Česká republika obsadila v žebříčku 68. místo. Je předposlední ze zemí střední a východní Evropy a pochopitelně rovněž v EU. Nejenže ČR dosahuje podprůměrného hodnocení v rámci EU, ale i v rámci skupiny zemí se stejným příjmem na obyvatele. Kritická je v České republice především kvalita vod a kvalita vzduchu ve vnitřních prostorách. Chlubit se nemůžeme ani naší biodiverzitou, ochranou volné přírody nebo emisemi oxidu siřičitého. Naopak dobrých výsledků dosahujeme v oblasti regulace pesticidů, v kvalitě pitné vody a lesů (viz tabulka 3).

Tabulka 3: Dílčí kategorie Ukazatele jakosti ŽP pro ČR (r. 2008)

	ČR	EU-27	EU-15	EU-12
Souhrnný index	76,8	83,8	85,0	82,1
A Vliv ŽP na zdraví	91,6	96,9	98,8	94,3
I. Onemocnění vlivem ŽP	99,8	99,2	99,6	98,6
A II. Kvalita vody	98,8	95,6	100,0	89,5
A III. Kvalita ovzduší	68,0	93,6	96,0	90,5
B Vitalita ekosystému	62,0	70,6	71,1	70,0
I. Znečištění ovzduší	78,3	90,3	89,6	91,3
B II. Vodní hospodářství	50,2	79,6	80,2	78,7
B III. Biodiverzita a habitat	38,4	35,1	34,5	35,8
B IV. Obnovitelné přír. zdroje	90,9	83,3	82,0	85,2
B V. Změna klimatu	62,3	72,9	74,3	70,9

Poznámka: EU-27, EU-15, EU-12 jsou nevážené průměry. Výsledky v intervalu 0 (nejhorší) až 100 (nejlepší). Pramen: 2008 EPI, vlastní zpracování.